

GAṆEŚAGĪTĀ — Text

K. YOROI (Kanazawa)

I offered some years ago the English rendering of the Gaṇeśagītā*, the Sanskrit text of which was then omitted on account of limited space. Professor N. Tsuji, who reviewed the book generously at that time, kindly suggested that I publish the original text**. I am pleased that I have the opportunity to take his advice.

For my translation, I used the Sanskrit text published with the commentary of Nīlakaṇṭha (N.), Nīlakaṇṭhaviracitaṭīkāśametā Śrīmadgaṇeśagītā, in the Ānandāśrama Sanskrit Series (ĀSS.), vol. 52., Poona 1906. It is compiled by H. N. Apte from four manuscripts (three complete, and one corrupted). This text sometimes has typographical errors, which I have rectified by means of the commentary of N. and the corresponding passage of the Bhagavadgītā (BHG.). I also consulted the printed text of the Gaṇeśagītā which forms Chapters 138–148 of the Uttarakhaṇḍa of the Gaṇeśapurāṇa (ed. by Kṛṣṇaśāstri Uddhav), Bombay 1892.

Many thanks are due to Professor Dr. Tilmann Vetter of Leiden for his useful suggestions in preparing this manuscript***.

* K. Yoroi: Gaṇeśagītā. A study, translation with notes, and a condensed rendering of the commentary of Nīlakaṇṭha. (Disputaciones Rheno-Trajectinae, III.) Mouton & Co., The Hague/Paris 1968.

** N. Tsuji; Annual of Oriental and Religious Studies. (Suzuki Gakujutsu Zaidan Kenkyu Nempo.) Nos. 5-7, 1968-1970, pp. 55-56.

*** After writing this paper, I saw Dr. S. Lienhard's review of my above-mentioned book in Acta Orientalia 36(1974) Since Dr. Lienhard agreed with Professor Tsuji about the need for a new version of original text, I am especially glad to be able to provide it.

TEXT

om tatsadbrahmane namaḥ /

śrīmadgaṇeśagītā /

(tatra prathamo 'dhyāyḥ /)

sūta uvāca —

aṣṭādaśapurāṇoktam amṛtaṃ prāśitaṃ tvayā /
tato'tirasavat pātum icchāmy amṛtaṃ uttamam // 1 //
yenāmṛtamayo bhūtvāpnuyām brahmāmṛtaṃ yataḥ /
yogāmṛtaṃ mahābhāga tan me karuṇayā vada // 2 //

vyāsa uvāca —

atha gītāṃ pravakṣyāmi yogamārgaprakāśinīm /
niyuktā prcchate sūta rājñe gajamukhena yā // 3 //

vareṇya uvāca —

vighneśvara mahābāho sarvavidyāviśārada /
sarvaśāstrārthatattvajña yogaṃ me vaktum arhasi // 4 //

gajānana uvāca —

samyagvyavasitā rājan matis te 'nugrahān mama /
śṛṇu gītāṃ pravakṣyāmi yogāmṛtamayīm nṛpa // 5 //
na yogaṃ yogam ity āhur yogo yogo na ca śriyaḥ /
na yogo viśayair yogo na ca mātrādibhis tathā // 6 //
yogo yaḥ pitṛmātrāder na sa yogo narādhipa /
yogo yo bandhuputrāder yaś cāṣṭābhūtibhiḥ saha // 7 //
na sa yogaḥ striyā yogo jagadadbhutarūpayā /

rājyayogaś ca no yogo na yogo gajavājibhiḥ // 8 //
 yogo nendrapadasyāpi yogo yogārthinaḥ priyaḥ /
 yogo yaḥ satyalokasya na sa yogo mato mama // 9 //
 śaivasya yogo no yogo vaiṣṇavasya padasya yaḥ /
 na yogo bhūpa sūryatvaṃ candratvaṃ na kuberatā // 10 //
 nānilatvaṃ nānalatvaṃ nāmaratvam na kālātā /
 na vāruṇyaṃ na nairṛtyaṃ yogo na sārvaḥmatā // 11 //
 yogam nānāvidhaṃ bhūpa yuñjanti jñāninas tatam /
 bhavanti vitṛṣā loke jitāhārā viretasah // 12 //
 pāvayanty akhilāṃ lokān vaśīkṛtajagattrayāḥ /
 karuṇāpūrṇahṛdayā bodhayanti ca* kāmś cana // 13 //

*N.: api.

jīvanmuktā hrade magnāḥ paramānandarūpiṇi /
 nimīlyākṣiṇi paśyantaḥ paraṃ brahma hṛdi sthitam // 14 //
 dhyāyantaḥ paramaṃ brahma citte yogavaśīkṛtam /
 bhūtāni svātmanā tulyaṃ sarvāṇi gaṇayanti te // 15 //
 ye na kena cid ācchinnā ye na kena cid āhatāḥ /
 ye na kena cid ākruṣṭā ye na kena cid āśritāḥ // 16 //
 karuṇāpūrṇahṛdayā bhramanti dharaṇītale /
 anugrahāya bhūtānāṃ jitakrodhā jitendriyāḥ // 17 //
 dehamātrabhṛto bhūpa samaloṣṭāśmakāncanāḥ /
 etādrśā mahābhāgyāḥ syuś cakṣurgocarāḥ priya // 18 //
 tam idānīm ahaṃ vakṣye sṛṇu yogam anuttamam /
 śrutvā yaṃ mucyate jantuḥ pāpebhyo bhavasāgarāt // 19 //
 śive viṣṇau ca śaktau ca sūrye mayi narādhipa /
 yo 'bhedabuddhir yogaḥ sa samyagyogo mato mama // 20 //
 aham eva jagad yasmāt sṛjāmi pālayāmi ca /
 kṛtvā nānāvidhaṃ veśaṃ saṃharāmi svalīlayā // 21 //
 aham eva mahāviṣṇur aham eva sadāśivaḥ /
 aham eva mahāśaktir aham evāryamā priya // 22 //
 aham eko nṛṇāṃ nātho jātaḥ pañcavidhaḥ purā /

ajñānān mām na jānanti sarvakāraṇakāraṇam // 23 //
 matto 'gnir āpo dharāṇī matta ākāśamārutau /
 brahmā viṣṇuś ca rudraś ca lokapālā diśo daśa // 24 //
 vasavo manavo gāvo munayaḥ paśavo 'pi ca /
 saritaḥ sāgarā yakṣā vṛkṣāḥ pakṣigaṇā api // 25 //
 athaikaviṃśatiḥ svargā nāgāḥ sapta vanāni ca /
 manuṣyāḥ parvatāḥ sādhyāḥ siddhā rakṣogaṇās tathā // 26 //
 ahaṃ sākṣī jagaccakṣur aliptaḥ sarvakarmabhiḥ /
 avikāro 'prameyo 'ham avyakto viśvago 'vyayaḥ // 27 //
 aham eva paraṃ brahmāvyayānandātmakaṃ nṛpa /
 mohayaty akhilān māyā śreṣṭhān mama narān amūn // 28 //
 sarvadā ṣaḍvikāreṣu tān iyaṃ yojayed bhṛśam /
 hitvājāpaṭalaṃ jantur anekair janmabhiḥ śanaiḥ // 29 //
 virajya vindati brahma viṣayeṣu subodhataḥ /
 acchedyaṃ śāstrasamghātair adāhyam analena ca // 30 //
 akledyaṃ bhūpa bhuvanair aśoṣyaṃ mārutena ca /
 avadhyam vadhyamāne 'pi śarīre 'smin narādhipa // 31 //
 yām imāṃ puṣpitām vācam praśaṃsanti śrūtiritām /
 trayivādaratā mūḍhās tato 'nyan manvate 'pi na // 32 //
 kurvanti satataṃ karma janmamṛtyuphalapradam /
 svargaiśvaryaratā dhvastacetanā bhogabuddhayaḥ // 33 //
 saṃpādayanti te bhūpa svātmanā nijabandhanam /
 saṃsārakarmaṃ yuñjanti jaḍāḥ karmaparā narāḥ // 34 //
 yasya yad vihitam karma tat kartavyam madarpaṇam /
 tato 'sya karmabījānām ucchinnāḥ syur mahāṅkurāḥ // 35 //
 cittaśuddhiś ca mahatī vijñānasādhikā bhavet /
 vijñānena hi vijñātaṃ paraṃ brahma munīśvaraiḥ // 36 //
 tasmāt karmāṇi kurvīta buddhiyukto narādhipa /
 na tv akarmā bhavet ko 'pi svadharmatyāgavāṃs tathā // 37 //
 jahāti yadi karmāṇi tataḥ siddhiṃ na vindati /
 ādau jñāne nādhikāraḥ karmaṇy eva sa yujyate // 38 //

karmaṇā śuddhahrdayo 'bhedabuddhim upaiṣyati /
 sa ca yogaḥ samākhyāto 'mṛtatvāya hi kalpate // 39 //
 yogam anyam pravakṣyāmi śṛṇu bhūpa tam uttamam /
 paśau putre tathā mitre śātrau bandhau suhrjjane // 40 //
 bahirdṛṣṭyā ca samayā hṛtsthayāloket pumān /
 sukhe duḥkhe tathāmarṣe harṣe bhītau samo bhavet // 41 //
 rogāptau caiva bhogāptau jaye vāvijaye 'pi ca /
 śriyo 'yoge ca yoge ca lābhālābhe mṛtāv* api // 42 //

*N.

samo mām vastujāteṣu paśyann antarbahiḥsthitam /
 sūrye some jale vahnau śive śaktau tathānile // 43 //
 dvije hrade mahānadyām tīrthe kṣetre 'ghanāśini /
 viṣṇau ca sarvadeveṣu tathā yakṣorageṣu ca // 44 //
 gandharveṣu manuṣyeṣu tathā tiryagbhaveṣu ca /
 satataṁ mām hi yaḥ paśyet so 'yam yogavid ucyate // 45 //
 saṁparāvṛtṭya svārthebhya indriyāṇi vivekataḥ /
 sarvatra saṁyatā buddhiḥ sa yogo bhūpa me mataḥ // 46 //
 ātmānātmavivekena yā buddhir daivayogataḥ /
 svadharmāsaktacittasya tadyogo yoga ucyate // 47 //
 dharmādharmau jahātiha tathā tyaktāv* ubhāv api /
 ato yogāya yuñjīta yogo vaidheṣu kauśalam // 48 //

*cf. N., ĀSS.: tyakta.

dharmādharmaphale tyaktvā manīṣī vijitendriyaḥ /
 janibandhavinirmuktaḥ sthānam saṁyatya anāmayam // 49 //
 yadā hy ajñānakāluṣyam jantor buddhiḥ kramiṣyati /
 tadāsau yāti vairāgyam vedavākyādīṣu kramāt // 50 //
 trayīvipratipannasya sthāṇutvam yāsyate yadā /
 parātmany acalā buddhis tadāsau yogam āpnuyāt // 51 //
 mānasān akhilān kāmān yadā dhīmāṁs tyajet priya /
 svātmani svena saṁtuṣṭaḥ sthīrabuddhis tadocyate // 52 //
 vitṛṣṇaḥ sarvasaukhyeṣu nodvigno duḥkhasaṁgame /

gatasādhvasaruḍrāgaḥ sthirabuddhis tadocyate // 53 //
 yathāyaṃ kamaṭho 'ngāni saṃkocayati sarvataḥ /
 viṣayebhyas tathā khāni saṃkarṣed yogatatparaḥ // 54 //
 vyāvartante 'sya viṣayās tyaktāhārasya varṣmiṇaḥ /
 vinā rāgaṃ ca rāgo 'pi dṛṣṭvā brahma vinaśyati // 55 //
 vipaścid yatate bhūpa sthitim āsthāya yoginaḥ /
 manthayitvendriyāṇy asya haranti balato manaḥ // 56 //
 yuktas tāni vaśe kṛtvā sarvadā matparo bhavet /
 saṃyatānīndriyāṇiḥa yasyāsau kṛtadhīr mataḥ // 57 //
 cintayānasya viṣayān saṅgas teṣūpajāyate /
 kāmāḥ saṃjāyate tasmāt tataḥ krodho 'bhivardhate // 58 //
 krodhād ajñānasambhūtir vibhramas tu tataḥ smrteḥ /
 bhraṃśāt smrter mater dhvaṃsas taddhvaṃsāt so 'pi naśyati // 59 //
 vinā dveṣaṃ ca rāgaṃ ca gocarān yas tu khaiś caret /
 svādhīnahṛdayo vaśyaiḥ saṃtoṣaṃ sa samṛcchati // 60 //
 trividhasyāpi duḥkhasya saṃtoṣe kṣepaṇaṃ bhavet /
 prajñayā saṃsthitaś cāyaṃ prasannahṛdayo bhavet // 61 //
 vinā prasādaṃ na matir vinā matyā na bhāvanā /
 vinā tāṃ na śamo bhūpa vinā tena kutaḥ sukham // 62 //
 indriyāśvān vicarato viṣayān anuvartate /
 yan manas tan matiṃ hanyād apsu nāvaṃ marud yathā // 63 //
 yā rātriḥ sarvajantūnāṃ tasyāṃ nidrāti naiva saḥ /
 na svapantiḥa te yatra sā rātris tasya bhūmipa // 64 //
 saritāṃ patim āyānti vanāni sarvato yathā /
 āyānti yaṃ tathā kāmāḥ sa nāśāntiṃ kvacil labhet // 65 //
 atas tāniḥa saṃrudhya sarvaśaḥ khāni mānavaḥ /
 svasvārthebhyah pradhāvanti buddhir asya sthirā tadā // 66 //
 mamatāhaṃkṛti tyaktvā sarvān kāmāṃś ca yas tyajet /
 nityaṃ jñānarato bhūyāj jñānān muktiṃ sa yāsyati // 67 //
 etāṃ brahmadhiyaṃ bhūpa yo vijānāti daivataḥ /
 turīyāvasthāṃ prāpyāpi śīlaṃ muktiṃ sa* ṛcchati // 68 //

*N.: ca.

iti sām̐khyasārāthayogo nāma prathamō 'dhyāyāḥ //

atha dvitīyo 'dhyāyāḥ /

vareṇya uvāca —

jñānaniṣṭhā karmaniṣṭhā dvayaṃ proktaṃ tvayā vibho /
avadhārya vadaikaṃ me niḥśreyasakaram nu kim // 1 //

gaṇānana uvāca —

asmimś carācare sthityau purokte dve mayā priya /
sām̐khyānāṃ buddhiyogena vaidhayogena karmināṃ // 2 //
anārambheṇa vaidhānāṃ niṣkriyāḥ puruṣo bhavet /
na siddhiṃ yāti sam̐tyāgāt kevalāt karmaṇo nṛpa // 3 //
kadācid akriyāḥ ko 'pi kṣaṇaṃ naivāvatiṣṭhate /
asvatantraḥ prakṛtijair guṇaiḥ karma ca kāryate // 4 //
karmakārindriyagrāmaṃ niyamyāste smaran pumān /
tadgocarān mandacitto dhigācāraḥ sa bhāṣyate // 5 //
tadgrāmaṃ sam̐niyamyādaḥ manasā karma cārabhet /
indriyaiḥ karmayogaṃ* yo vitṛṣṇaḥ** sa paro nṛpa // 6 //

*N.: (karmaṇāṃ)yogo.

**N.: vitṛṣṇaiḥ.

akarmaṇaḥ śreṣṭhatamaṃ karmānicchākṛtaṃ tu yat /
varṣmaṇaḥ sthitir apy asyākarmaṇo naiva setsyati // 7 //
asamarpya nibadhyante karma tena janā api* /

*N.: mayi.

kurvīta satataṃ karmānāśo 'saṅgo madarpaṇam // 8 //
madarthaṃ yāni karmāṇi tāni badhnanti na kvacit /
savāsanam idaṃ karma badhnāti dehinaṃ balāt // 9 //
varṇān sṛṣṭvāvadaṃ cāhaṃ sayajñāṃś tāt purā priya /
yajñena ṛdhyatām eṣa kāmadaḥ kalpavṛkṣavat // 10 //
surāṃś cānena prīṇadhvaṃ surās te prīṇayantu vaḥ /

labhadhvaṃ paramaṃ sthānam anyo'nyapriṇanāt sthiram // 11 //
 iṣṭā devāḥ pradāsyanti bhogān iṣṭān sutarpitāḥ /
 tair dattāṃs tān naraḥ tebhya 'dattvā bhuṅkte sa taskaraḥ // 12 //
 hutāvaśiṣṭabhoktāro muktāḥ syuḥ sarvapātakaiḥ /
 adanty eno mahāpāpā ātmahetoḥ pacanti ye // 13 //
 ūrjo bhavanti bhūtāni devād annasya saṃbhavaḥ /
 yajñāc ca devasaṃbhūtiḥ tadutpattiś ca vaidhataḥ // 14 //
 brahmaṇo* vaidham utpannaṃ matto brahmasamudbhavaḥ /
 ato yajñe ca viśvasmin sthitaṃ māṃ viddhi bhūmipa // 15 //

* N.

saṃsṛtīnāṃ mahācakraṃ krāmitavyaṃ vicakṣaṇaiḥ /
 sa mudā priṇate bhūpendriyakriḍo 'dhamo janaḥ // 16 //
 antarātmani yaḥ prīta ātmārāmo 'khilapriyaḥ /
 ātmatṛpto naro yaḥ syāt tasyārtho naiva vidyate // 17 //
 kāryākāryakṛtīnāṃ sa naivāpnoti śubhāśubhe /
 kiṃcid asya na sādhyāṃ syāt sarvajantuṣu sarvadā // 18 //
 ato 'saktatayā bhūpa kartavyaṃ karma jantubhiḥ '
 sakto gatim avāpnoti mām avāpnoti tādṛśaḥ // 19 //
 paramāṃ siddhim āpannāḥ purā rājarṣayo dvijāḥ /
 saṃgrahāya hi lokānāṃ tādṛśam karma cārabhet // 20 //
 śreyān yat kurute karma tat karoty akhilo janaḥ /
 manute yat pramāṇaṃ sa tad evānusataty asau // 21 //
 viṣṭape me na sādhyo 'sti kaścid artho narādhipa /
 anālabdhaś ca labdhavyaḥ kurve karma tathāpy aham // 22 //
 na kurve 'haṃ yadā karma svatanthro 'lasabhāvitāḥ /
 kariṣyanti mama dhyānaṃ sarve varṇā mahāmate // 23 //
 bhaviṣyanti tato lokā ucchinnāsaṃpradāyinaḥ /
 hantā syām asya lokasya vidhātā saṃkarasya ca // 24 //
 kāmīno hi sadā kāmair ajñānāt karmakāriṇaḥ /
 lokānāṃ saṃgrahāyaitad vidvān kuryād asaktadhiḥ // 25 //
 vibhinnatvamatiṃ jalyād ajñānāṃ karmacāriṇām /

yogayuktaḥ sarvakarmāṇy arpayen mayi karmakṛt // 26 //
 avidyāguṇasācivyāt kurvan karmāṇy atandritaḥ /
 ahaṃkāraṇ mandabuddhir ahaṃ karteti yo 'bravīt // 27 //
 yas tu vetty ātmanas tattvaṃ vibhāgād guṇakarmanoh /
 karaṇaṃ viṣaye vṛttam iti matvā na sajjate // 28 //
 kurvanti saphalaṃ* karma guṇais tribhir vimohitaḥ /
 aviśvastasvātmadruho viśvavin naiva laṅghayet // 29 //

*N.

nityaṃ naimittikaṃ tasmān mayi karmārpayed budhaḥ /
 tyaktvāhaṃmamatābuddhiṃ parāṃ gatim avāpnuyāt // 30 //
 anīrṣyanto bhaktimanto ye mayoktam idaṃ śubham /
 anuṭiṣṭhanti ye sarve muktās te 'khilakarmabhiḥ // 31 //
 ye caiva nānuṭiṣṭhanti aśubhā hatacetasah /
 īrṣyamāṇān mahāmūḍhān naṣṭāṃs tān viddhi me ripūn // 32 //
 tulyaṃ prakṛtyā kurute karma yaj jñānavān api /
 anuyāti ca tām eva grahas tatra mudhā mataḥ // 33 //
 kāmaś caiva tathā krodhaḥ khānām artheṣu jāyate /
 naitayor vaśyatām yāyād asya vidhvamsakau yataḥ // 34 //
 śasto 'guṇo nijo dharmah sāṅgād anyasya dharmataḥ /
 nije tasmin mṛtiḥ śreyo 'paratra bhayadaḥ paraḥ // 35 //

vareṇya uvāca —

pumān yat kurute pāpaṃ sa hi kena niyujiyate /
 akāṅkṣann api heramba preritaḥ prabalād iva // 36 //

gajānana uvāca —

kāmakrodhau mahāpāpau guṇadvayasamudbhavau /
 nayantau vaśyatām lokaṃ viddhy etau dveṣiṇau varau // 37 //
 āvṛṇoti yathā māyā jagad bāṣpo jalaṃ yathā /
 varṣamegho yathā bhānuṃ tadvat kāmo 'khilāṃś ca ruḥ // 38 //
 pratipattimato jñānaṃ chāḍitaṃ satataṃ dviṣā /

icchātmakena tarasā duṣpoṣyeṇa ca śuṣmīṇā // 39 //
 āśritya buddhimanasī indriyāṇi ca tiṣṭhati /
 tair evācchādītaprajño jñāninam mohayaty asau // 40 //
 tasmān niyamyā tāny ādau samanāṃsi naro jayet /
 jñānavijñānayoḥ śāntikaram paṇam manobhavam // 41 //
 yatas tāni parāṇy āhus tebhyaś ca paramaṃ manaḥ /
 tato 'pi hi parā buddhir ātmā buddheḥ paro mataḥ // 42 //
 buddhvaivam ātmanātmānam saṃstabhyātmānam ātmanā /
 hatvā śatruṃ kāmārūpaṃ paraṃ padam avāpnuyāt // 43 //
 iti sāmkyasārārthayogo nāma dvitīyo 'dhyāyaḥ //

atha tṛtīyo 'dhyāḥ /

gaṇānana uvāca —

purā sargādisamaye traiguṇyaṃ tritanūruham /
 nirmāya caitam avadam viṣṇave yogam uttamam // 1 //
 aryamṇe so 'bravīt so 'pi manave nijasūnave /
 tataḥ paramparāyātaṃ vidur etaṃ maharṣayaḥ // 2 //
 kālena bahunā cāyaṃ naṣṭaḥ syāc cārame yuge /
 āsraddheyo hy aviśvasyo vigītavyaś ca bhūmipa // 3 //
 etaṃ purābhavaṃ yogaṃ śrutavān asi manmukhāt /
 guhyād guhyatamaṃ vedarahasyaṃ paramaṃ śubham // 4 //

vareṇya uvāca —

sāṃpratam cāvatīrṇo 'si garbhatas tvam gaṇānana /
 proktavān katham etaṃ tvam viṣṇave yogam uttamam // 5 //

gaṇānana uvāca —

anekāni ca te janmāny atītāni namāpi ca /
 saṃsmare tāni sarvāṇi na smṛtis tava vartate // 6 //
 matta eva mahābāho jātā viṣṇvādayaḥ surāḥ /

mayy eva ca layaṃ yānti pralayeṣu yuge yuge // 7 //
 aham evāparo brahmā mahārudro 'ham eva ca /
 aham eva jagat sarvaṃ sthāvaraṃ jaṅgamaṃ ca yat // 8 //
 ajo 'vyayo 'ham bhūtātmanādir īśvara eva ca /
 āsthāya triguṇāṃ māyāṃ bhavāmi bahuyoniṣu // 9 //
 adharmopacayo dharmāpacayo hi yadā bhavet /
 sādhuṇ saṃrakṣituṃ duṣṭāṃs tān attuṃ saṃbhavāmy aham // 10 //
 ucchidyādharmanicayaṃ dharmāṃ saṃsthāpayāmi ca /
 hanmi duṣṭāṃs ca daityāṃs ca nānālīlākaro mudā // 11 //
 varṇāśramān munīn sādhuṇ pālaye bahurūpadhṛt /
 evaṃ yo vetti saṃbhūtīr mama divyā yuge yuge // 12 //
 tat-tat karma ca vīryaṃ ca mama rūpaṃ samāsataḥ /
 tyaktvāhaṃmamatābuddhiṃ na punarbhūḥ sa jāyate // 13 //
 nirīhā nirbhayāroṣā matparā madvyapāśrayāḥ /
 vijñānatapasā śuddhā aneke mām upāgatāḥ // 14 //
 yena-yena hi bhāvena saṃsevante narottamāḥ /
 tathā-tathā phalaṃ tebhyaḥ prayacchāmy avyayaḥ sphuṭam // 15 //
 janāḥ syur itare rājan mama mārgānuyāyinaḥ /
 tathaiva vyavahāraṃ te sveṣu cānyeṣu kurvate // 16 //
 kurvanti devatāprītiṃ vāñchantaḥ karmaṇāṃ phalam /
 prāpnuvantīha te loke śīghraṃ śiddhiṃ hi karmajāṃ // 17 //
 catvāro hi mayā varṇā rajaḥsattvatamo'ṃsataḥ /
 karmāṃsataś ca saṃsr̥ṣṭā martyaloke mayā nṛpa // 18 //
 kartāram iti mām teṣāṃ akartāraṃ vidur budhāḥ /
 anādim īśvaraṃ nityam aliptaṃ karmajair guṇaiḥ // 19 //
 nirīhaṃ yo 'bhijānāti karma badhnāti naiva tam /
 cakruḥ karmāṇi buddhvaivaṃ pūrvaṃ pūrvaṃ mumukṣavaḥ // 20 //
 vāsanāsahitād ādyāt saṃsāra-kāraṇād dṛdhāt /
 ajñānabandhanāj jantur buddhvā yaṃ mucyate 'khlāt // 21 //
 tad akarma ca karmāpi kathayāmy adhunā tava /
 yatra maunaṃ gatā mohād ṛṣayo buddhiśālinaḥ // 22 //

tattvaṃ mumukṣuṇā jñeyaṃ karmākarmavikarmaṇām /
trividhānīha karmāṇi śṛṇu caiśām* gatiḥ priya // 23 //

*N.: sunimnaiśām.

kriyāyām akriyājñānam akriyāyām kriyāmatiḥ /
yasya syāt sa hi martyo 'smiṃl loke mukto 'khlārthakṛt // 24 //
kāmaṅkuraviyogena yaḥ karmāṇy ārabhen naraḥ /
tattvadarśananirdagdhakriyam āhur budhā budham // 25 //
phalatrṣṇāṃ vihāya syāt sadā tṛpto viśādhanaḥ /
udyukto 'pi kriyāṃ kartum kiṃcin naiva karoti saḥ // 26 //
nirīho nigrhītātmā parityaktaparigrahaḥ /
kevalaṃ vaigrahaṃ karmācāran nāyāti pātakam // 27 //
advaṃdvo 'matsaro bhūtvā siddhyasiddhyoḥ samaś ca yaḥ /
yathāprāptīha saṃtuṣṭaḥ kurvan karma na badhyate // 28 //
akhilair viṣayair mukto jñānavijñānavān api /
yajñārthaṃ tasya sakalaṃ kṛtaṃ karma vilīyate // 29 //
aham agnir havir hotā hutam yan mayi cārpitam /
brahmāptavyaṃ ca tenātha brahmaṇy eva yato rataḥ // 30 //
yoginaḥ kecid apare diṣṭaṃ yajñaṃ vadanti ca /
brahmāgnir eva yajño vai iti ke cana menire // 31 //
saṃyamāgnau pare bhūpa indriyāṇy upajuhvati /
khāgniṣv anye tadviśayān śabdādīn upajuhvati // 32 //
prāṇānām indriyāṇāṃ ca pare karmāṇi kṛtsnaśaḥ /
nijātmaratirūpe 'gnau jñānādīpte prajuhvati // 33 //
dravyeṇa tapasā vāpi svādhyāyenāpi ke cana /
tīvravratena yatino jñānenāpi yajanti mām // 34 //
prāṇe 'pānaṃ tathā prāṇam apāne prakṣipanti ye /
ruddhvā gatiś cobhayos te prāṇāyāmaratā narāḥ // 35 //
jītvā prāṇān prāṇagatīr upajuhvati teṣu ca /
evaṃ nānāyajñaratā yajñadhvaṃsitapātakāḥ // 36 //
nityaṃ brahma prayānty* ete yajñāśeṣāmṛtāśinaḥ /
ayañākāriṇo loko nāyam anyāḥ kuto bhavet // 37 //

*N.; cf. BHG. IV, 31 b: yānti.

kāyikāditridhābhūtān yajñān vede pratiṣṭhitān /
 jñātvā tān akhilān bhūpa mokṣyase 'khillabandhanāt // 38 //
 sarveṣāṃ bhūpa yajñānāṃ jñānayajñaḥ paro mataḥ /
 akhilaṃ liyate karma jñāne mokṣasya sādhanē // 39 //
 taj jñeyaṃ puruṣavyāghra praśnena natitaḥ satām /
 śuśrūṣayā vadiṣyanti santas tattvaviśāradāḥ // 40 //
 nānāsaṅgāṇ janaḥ kurvan naikaṃ sādhusamāgamam /
 karoti tena saṃsāre bandhanaṃ samupaiti saḥ // 41 //
 satsaṅgād guṇasaṃbhūtir āpadāṃ laya eva ca /
 svahitaṃ prāpyate sarvair iha loke paratra ca // 42 //
 itarat sulabhaṃ rājan satsaṅgo 'tīva durlabhaḥ /
 yaj jñātvā na punar bandham eti jñeyaṃ ca tattvataḥ // 43 //
 tataḥ sarvāṇi bhūtāni svātmany evābhīpaśyati /
 atipāparato jantus tatas tasmāt pramucyate // 44 //
 dvividhāny api karmāṇi jñānāgnir dahati kṣaṇāt /
 prasiddho 'gnir yathā sarvaṃ bhasmatāṃ nayati kṣaṇāt // 45 //
 na jñānasamatām eti pavitram itaran nṛpa /
 ātmany evāvagacchanti yogāt kālena yoginaḥ // 46 //
 bhaktimān indriyajayī tatparo jñānam āpnuyāt /
 labdhvā tat paramaṃ mokṣaṃ svalpakālena yāty asau // 47 //
 bhaktihīno 'śraddhānaḥ sarvatra saṃśayī tu yaḥ /
 tasya śaṃ nāpi vijñānam iha loko 'tha vā paraḥ // 48 //
 ātmajñānarataṃ jñānanāśitākhilasamśayam /
 yogastākhilakarmāṇaṃ badhnanti nṛpa tāni na // 49 //
 jñānakhaḍgaprahāreṇa saṃbhūtam ajñatābalāt /
 chittvāntaḥ saṃśayaṃ tasmād yogayukto bhaven naraḥ // 50 //
 iti brahmārpaṇayogo nāma tṛtīyo 'dhyāyaḥ //

atha caturtho 'dhyāyaḥ /

vareṇya uvāca —

saṁnyastiś caiva yogaś ca karmaṇāṁ varṇyate tvayā /
ubhayor niścitaṁ tv ekaṁ śreyo yad vada me prabho // 1 //

gajānana uvāca —

kriyāyogo viyogaś ca ubhau mokṣasya sādhanē /
taylor madhye kriyāyogas tyāgāt tasya viśiṣyate // 2 //
dvamadvaduḥkhasaḥ 'dveṣṭā yo na kāṅkṣati kiṁ cana /
mucyate bandhanāt sadyo nityaṁ saṁnyāsavān sukham // 3 //
vadanti bhinnaphalakau karmaṇas tyāgasamgrahau /
mūḍhālpajñās taylor ekaṁ saṁyujñita vicakṣaṇaḥ // 4 //
yad eva prāpyate tyāgāt tad eva yogataḥ phalam /
samgrahaṁ karmaṇor yogaṁ yo vindati sa vindati // 5 //
kevalaṁ karmaṇāṁ nyāsaṁ saṁnyāsaṁ na vidur budhāḥ /
kurvann anicchayā karma yogī brahmaiva jāyate // 6 //
nirmalo yatacittātmā jitakho yogatatparaḥ /
ātmānaṁ sarvabhūtaṣṭaṁ paśyan kurvan na lipyate // 7 //
tattvavid yogayuktātmā karomīti na manyate /
ekādaśānindriyāṇi kurvanti karmasamkhyayā // 8 //
tat sarvaṁ arpayed brahmaṇy api karma karoti yaḥ /
na lipyate puṇyapāpāḥ bhānor bhānur yathārthagaḥ // 9 //
kāyikaṁ vācikaṁ baudham aindriyaṁ mānasaṁ tathā /
tyaktvāśāṁ karma kurvanti yogajñās cittaśuddhaye // 10 //
yogahīno naraḥ karma phalehayā karoty alam /
badhyate karmabījaiḥ sa tato duḥkhaṁ samaśnute // 11 //
manasā sakalaṁ karma tyaktvā yogī sukhaṁ vaset /
na kurvan kārayan vāpi nandañ śvabhre supattane // 12 //
na kriyā na ca kartṛtvaṁ kasya cit sṛjyate mayā /
na kriyābījasamparkaḥ śaktyā tat kriyate 'khilam // 13 //
kasya cit puṇyapāpāni na spṛśāmi vibhur nṛpa /
jñānamūḍhā vimuhyanti mohenāvṛtabuddhayaḥ // 14 //
vivekenātmano 'jñānaṁ yeṣāṁ nāśitam ātmanā /

teṣāṃ vikāśam āyāti jñānam ādityavat param // 15 //
manniṣṭhā maddhiyo 'tyantaṃ maccitā mayi tatparāḥ /
apunarbhavam āyānti vijñānān nāśitainasaḥ // 16 //
jñānavijñānasampanne dviḥ gavi gajādiṣu /
samekṣaṇā mahātmānaḥ paṇḍitāḥ śvāpace śuni // 17 //
vaśyaḥ svargo jagat teṣāṃ jīvanmuktāḥ samekṣaṇāḥ /
yato 'doṣaṃ brahma samaṃ tasmāt tair viṣayīkṛtam // 18 //
priyāpriye prāpya harṣadveṣau ye prāpnuvanti na /
brahmāśritā asaṃmūḍhā brahmajñāḥ samabuddhayaḥ // 19 //

vareṇya uvāca —

kiṃ sukhaṃ triṣu lokeṣu devagandharvayoniṣu /
bhagavan kṛpayā tan me vada vidyāviśārada // 20 //

gaṇeśa uvāca —

ānandam āśnute 'saktaḥ svātmārāmo nijātmani /
avināśyaṃ sukhaṃ tad dhi na sukhaṃ viṣayādiṣu // 21 //
viṣayotthāni saukhyāni duḥkhānāṃ tāni hetavaḥ /
utpattināśayuktāni tatrāsakto na tattvavit // 22 //
kāraṇe sati kāmasya krodhasya sahate ca yaḥ /
tau jetuṃ varṣmavirahāt sa sukhaṃ ciram āśnute // 23 //
antarniṣṭho 'ntaḥprakāśo 'ntaḥsukho 'ntāratir labhet /
asaṃdigdho 'kṣayaṃ brahma sarvabhūtahitārthakṛt // 24 //
jetāraḥ ṣaḍarīṇāṃ ye śamino daminas tathā /
teṣāṃ samantato brahma svātmajñānāṃ vibhāty aho // 25 //
āśaneṣu samāśinas tyaktvemān viṣayān bahiḥ /
saṃstabhya bhṛkuṭim āste prāṇāyāmaparāyaṇaḥ // 26 //
prāṇāyāmaṃ tu saṃrodhaṃ prāṇāpānasamudbhavam /
vadanti munayas taṃ ca tridhābhūtaṃ vipaścitāḥ // 27 //
pramāṇabhedato viddhi laghuṃ madhyamam uttamam /
daśabhir dvyadhikair varṇaiḥ prāṇāyāmo laghuḥ smṛtaḥ // 28 //

caturviṃśatyakṣaro yo madhyamaḥ samudāhṛtaḥ /
 ṣaṭtriṃśallaghuvarṇo ya uttamaḥ so 'bhidhīyate // 29 //
 śiṃhaṃ śārdūlakaṃ vāpi mattehbaṃ mṛdutāṃ yathā /
 nayanti prāṇinas tadvat prāṇāpānau susādhayet // 30 //
 pīḍayanti mṛgāṃs te na lokān vaśyaṃgatān nṛpa /
 dahaty enas tathā vāyuḥ saṃstabdhā na ca tattanum // 31 //
 yathā-yathā naraḥ kaścit sopānavalim ākramet /
 tathā-tathā vaśī kuryāt prāṇāpānau hi yogavit // 32 //
 pūrakaṃ kumbhakaṃ caiva recakaṃ ca tato 'bhyaset /
 atītānāgatajñānī tataḥ syāj jagatītale // 33 //
 prāṇāyāmair dvādaśabhir uttamair dhāraṇā matā /
 yogas tu dhāraṇe dve syād yogīśas taṃ sadādhyaset // 34 //
 evaṃ yaḥ kurute rājaṃs trikalajñāḥ sa jāyate /
 anāyāsena tasya syād vaśyaṃ lokatrayaṃ nṛpa // 35 //
 brahmarūpaṃ jagat sarvaṃ paśyanti svāntarātmani /
 evaṃ yogaś ca saṃnyāsaḥ samānaphaladāyinau // 36 //
 jantūnāṃ hitakartāraṃ karmaṇāṃ phaladāyinaṃ /
 mām jñātvā muktim āpnoti trailokyasyeśvaraṃ vibhum // 37 //
 iti dvaidhasaṃnyāsayogo nāma caturtho 'dhyāyaḥ /

atha pañcama 'dhyāyaḥ /

gaṇānana uvāca —

śrautas-mārtāni karmāṇi phalaṃ necchan samācaret /
 śastaḥ sa yogī rājendra akriyād yogam āśritāt // 1 //
 yogaprāptyai mahābāho hetuḥ karmaiva me matam /
 siddhayogasya saṃsiddhyai hetū śamadamau matau // 2 //
 indriyārthāṃs ca saṃkalpya kurvan svasya ripur bhavet /
 etān anicchan yaḥ kurvan siddhiṃ yogī sa sidhyati // 3 //
 suhṛtve ca riputve ca uddhāre caiva bandhane /
 ātmanaivātmano hy ātmānātmā bhavati kaś cana // 4 //

māne 'pamaṇe duḥkhe ca sukhe suhṛdi sādhuṣu /
 mitre 'mitre 'py udāsīne dveṣye loṣṭe ca kaṇcane // 5 //
 samo jītātmā vijñānī jñānīndriyajayāvahaḥ /
 abhyaset satataṃ yogaṃ sadāyuktatamo hi saḥ // 6 //
 taptāḥ śrānto vyākulo vā kṣudhito vyagracittakaḥ /
 kāle 'tiśīte 'tyuṣṇe vānilāgnyambusamākūle // 7 //
 sadhvanāv atijirṇe gosthāne sāgnau jalāntike /
 kūpakūle śmaśāne ca nadyāṃ bhittau ca marmare // 8 //
 caitye savalmike deṣe piśācādisamāvṛte /
 nābhyased yogavid yogaṃ yogadhyānaparāyaṇaḥ // 9 //
 smṛtilopaś ca mūkatvaṃ bādhiryaṃ mandatā jvaraḥ /
 jaḍatā jāyate sadyo doṣājñānād dhi yoginaḥ // 10 //
 ete doṣāḥ parityājyā yogābhyasanaśālinā /
 anādare hi caiteṣāṃ smṛtilopādayo dhruvam // 11 //
 nātibhuñjan sadāyogī nābhuñjan nātinidritaḥ /
 nātijāgrat siddhim eti bhūpa yogaṃ sadābhyasan // 12 //
 saṃkalpajāṃs tyajet kāmān niyatāhārajāgaraḥ /
 niyamyā khagaṇaṃ buddhyā virameta śanaiḥ śanaiḥ // 13 //
 tatas-tataḥ kṛṣed etad yatra-yatrānugacchati /
 dhṛtyātmavaśagaṃ kuryāc cittaṃ cañcalam ādṛtaḥ // 14 //
 evaṃ kurvan sadā yogī parāṃ nirvṛtim ṛcchati /
 viśvasmin nijam ātmānaṃ viśvaṃ ca svātmanikṣate // 15 //
 yogena yo mām upaiti tam upaimy aham ādarāt /
 mocayāmi na muñcāmi tam aham mām sa na tyajet // 16 //
 sukhe duḥkhetare dveṣe kṣudhi toṣe samas tṛṣi /
 ātmasāmyena bhūtāni sarvagaṃ mām ca veti yaḥ // 17 //
 jīvanmuktaḥ sa yogīndraḥ kevalaṃ mayi saṃsthitāḥ /
 brahmādīnāṃ ca devānāṃ sa vandyāḥ syāj jagattraye // 18 //

vareṇya uvāca —

dvividho 'pi hi yogo 'yam asaṃbhāvyo hi me mataḥ /

yato 'ntaḥkaraṇaṃ duṣṭaṃ cañcalaṃ durgrahaṃ vibho // 19 //

gaḥānana uvāca —

yogī grahaṃ durgrahasya manasaḥ saṃprakalpayet /
ghaṭṭīyantrasamād asmān muktaḥ saṃsṛṭicakrakāt // 20 //
viṣayaḥ krakacair etat saṃsṛṣṭaṃ cakrakaṃ dṛḍham /
janaś chettuṃ na śaknoti karmakīlaiḥ susaṃvṛtam // 21 //
atiduḥkhaṃ ca vairāgyaṃ bhogād vaiṭṛṣṇyam eva ca /
guruprasādaḥ satsaṅga upāyās tājīye amī // 22 //
abhyāsād vā vaśīkuryān mano yogasya siddhaye /
vareṇya durlabho yogo vināsyā manaso jayāt // 23 //

vareṇya uvāca —

yogabhraṣṭasya ko lokaḥ kā gatiḥ kiṃ phalaṃ bhavet /
vibho sarvajña me chindhi saṃśayaṃ buddhicakrabhṛt // 24 //

gaḥānana uvāca —

divyadehadharo yogād bhraṣṭaḥ svarbhogam uttamam /
bhuktvā yogikule janma labhec chuddhimatām kule // 25 //
punar yogī bhavaty eṣa saṃskārāt pūrvakarmajāt /
na hi puṇyakṛtām kāscin narakam pratipadyate // 26 //
jñānaniṣṭhāt taponiṣṭhāt karmaniṣṭhān narādhipa /
śreṣṭho yogī śreṣṭhatamo bhaktimān mayi teṣu yaḥ // 27 //
iti yogakathanam nāma pañcama 'dhyāyaḥ //

atha śaṣṭho 'dhyāyaḥ /

gaḥānana uvāca —

īdṛśaṃ viddhi me tattvaṃ madgatenāntarātmanā /
yaj jñātvā mām asaṃdigdhaṃ vetsi mokṣyasi sarvagam // 1 //
tat te 'haṃ sṛṇu vakṣyāmi lokānām hitakāmyayā /

asti jñeyam yato nānyan mukteś ca sādhanam nṛpa // 2 //
 jñeyā matprakṛtiḥ pūrvaṃ tataḥ syāj jñānagocaraḥ /
 tato vijñānasampattir mayi jñāte nṛṇām bhavet // 3 //
 kvanalau kham ahaṃkāraḥ kaṃ cittam dhīḥ samīraṇaḥ /
 ravindū yāgakṛc caikādaśadhā prakṛtir mama // 4 //
 anyām matprakṛtiṃ vṛddhām munayaḥ saṃgiranti ca /
 tayā triviṣṭapaṃ vyāptaṃ jīvatvaṃ gatayānaya // 5 //
 ābhyām utpadyate sarvaṃ carācaramayaṃ jagat /
 saṅgād viśvasya saṃbhūtiḥ paritrāṇam layo 'py aham // 6 //
 tattvam atra niboddhum me yatate kaścid eva hi /
 varṇāśramavatām puṃsām purācīrṇena karmaṇā // 7 //
 sākṣātkaroti mām kaścid yatnavatsv api teṣu ca /
 matto 'nyan nekṣate kiṃcin mayi sarvaṃ ca vīkṣate // 8 //
 kṣitau sugandharūpeṇa tejorūpeṇa cāgniṣu /
 prabhārūpeṇa pūṣṇy abje rasarūpeṇa cāpsu ca // 9 //
 dhītapobalinām cāhaṃ dhīs tapo balam eva ca /
 trividheṣu vikāreṣu madutpanneṣv ahaṃ sthitaḥ // 10 //
 na mām vindanti pāpiṣṭhā māyāmohitacetasaḥ /
 trivikārā mohayati prakṛtir me jagattrayam // 11 //
 yo me tattvaṃ vijānāti moham tyajati so 'khilam/
 anekair janmabhiś caivaṃ jñātvā mām mucyate tataḥ // 12 //
 anye nānāvidhān devān yajante tān vrajanti te /
 yathā-yathā matiṃ kṛtvā bhajate mām jano 'khilaḥ // 13 //
 tathā-tathāsyā taṃ bhāvaṃ pūrayāmy aham eva tam /
 ahaṃ sarvaṃ vijānāmi mām na kaścid vibudhyate // 14 //
 avyaktaṃ vyaktim āpannam na viduḥ kāmamohitāḥ /
 nāhaṃ prakāśatām yāmi ajñānām pāpakarmaṇām // 15 //
 yaḥ smṛtvā tyajati prāṇam ante mām śraddhayānvitaḥ /
 sa yāty apunarāvṛttiṃ prasādān mama bhūbhujā // 16 //
 yaṃ-yaṃ devaṃ smaran bhaktyā tyajati svaṃ kalevaram /
 tat-tatsālokyam āyāti tat-tadbhaktyā narottama // 17 //

ataś cāharniśaṃ bhūpa smartavyo 'nekarūpavān /
 sarveṣāṃ apy ahaṃ gamyah srotasāṃ arṇavo yathā // 18 //
 brahmaviṣṇuśivendrāḍhyāṃl lokān prāpya punaḥ patet /
 yo mām upaity asaṃdigdhaḥ patanaṃ tasya na kvacit // 19 //
 ananyaśaraṇo yo mām bhaktyā bhajati bhūmipa /
 yogakṣemau ca tasyāhaṃ sarvadā pratipādaye // 20 //
 dvividhā gatir uddiṣṭā śuklā kṛṣṇā nṛṇāṃ nṛpa /
 ekayā paramaṃ brahma parayā yāti saṃsṛtim // 21 //
 iti buddhiyogo nāma ṣaṣṭho 'dhyāyāḥ /

atha saptamo 'dhyāyāḥ /

vareṇya uvāca —

kā śuklā gatir uddiṣṭā kā ca kṛṣṇā gajānana /
 kiṃ brahma saṃsṛtiḥ kā me vaktum arhasy anugrahāt // 1 //

gajānana uvāca —

agnir jyotir ahaḥ śuklā karmārham ayanam gatiḥ /
 cāndram jyotis tathā dhūmo rātriś ca dakṣiṇāyanam /
 kṛṣṇaite brahmasaṃsṛtyor avāpteḥ kāraṇam gatī // 2 //
 dṛśyādṛśyam idaṃ sarvaṃ brahmaivety avadhāraya // 3 //
 kṣaram pañcātmakaṃ viddhi tadantar akṣaram smṛtam /
 ubhābhyāṃ yad atikrāntaṃ śuddhaṃ viddhi sanātanam // 4 //
 anekajanmasambhūtiḥ saṃsṛtiḥ parikīrtitā /
 saṃsṛtiṃ prāpnuvanty ete ye tu mām gaṇayanti na // 5 //
 ye mām samyag upāsante paraṃ brahma prayānti te /
 dhyānādyair upacāir mām tathā pañcāmṛtādibhiḥ // 6 //
 snānavastrādyalaṃkārasugandhadhūpadīpakaiḥ /
 naivedyaiḥ phalatāmbūlair dakṣiṇābhiś ca yo 'rcayet // 7 //
 bhaktyaikacetasā caiva tasyeṣṭaṃ pūrayāmy aham /
 evam pratidinaṃ bhaktyā madbhakto mām samarcayet // 8 //
 atha vā mānasīm pūjām kurvīta sthiracetasā /

atha vā phalapatrādyaiḥ puṣpamūlajalādibhiḥ // 9 //
 pūjayen mām prayatnena tat-tad iṣṭaphalaṃ labhet /
 trividhāsv api pūjāsu śreyasī mānasi matā /
 sāpy uttamā matā pūjānicchayā yā kṛtā mama // 10 //
 brahmacārī gr̥hastho vā vānaprastho yatiś ca yaḥ /
 ekām pūjām prakurvāṇo 'py anyo vā siddhim ṛcchati // 11 //
 madanyadevaṃ yo bhaktyā dviṣan mām anyadevatām /
 so 'pi mām eva yajate paraṃ tv avidhito nṛpa // 12 //
 yo hy anyadevatām mām ca dviṣann anyām samarcayet /
 yāti kalpasahasraṃ sa nirayān duḥkhabhāk sadā // 13 //
 bhūtaśuddhiṃ vidhāyādaḥ prāṇānām sthāpanaṃ tathā /
 ākr̥ṣya cetaso vṛttiṃ tato nyāsam upakramet // 14 //
 kṛtvāntar mātṛkānyāsaṃ bahiś cātha ṣaḍaṅgakam /
 nyāsaṃ ca mūlamantrasya tato dhyātvā japeṇ manum // 15 //
 sthiraचित्तो japeṇ mantraṃ yathā gurumukhāgatam /
 japaṃ nivedya devāya stutvā stotrair anekadhā // 16 //
 evaṃ mām ya upāsita sa labhen mokṣam avyayam /
 ya upāsanaḥ hīno dhiṃ naro vyarthajanmabhāk // 17 //
 yajño 'ham auśadhaṃ mantro 'gnir ājyaṃ ca havir hutam // 18 //
 dhyānaṃ dhyeyaḥ stutiḥ stotraṃ natir bhaktir upāsanaḥ /
 trayī* jñeyaṃ pavitraṃ ca pitāmahapitāmahaḥ // 19 //

*N.; cf. BHG. IX, 17c-d.

oṃkāraḥ pāvanaṃ śākṣī prabhur mitraṃ gatir layaḥ /
 utpattiḥ poṣako bījaṃ śaraṇaṃ vāsa eva ca // 20 //
 asan mṛtyuḥ sad amṛtam ātmā brahmāham eva ca /
 dānaṃ homas tapo bhaktir japaḥ svādhyāya eva ca // 21 //
 yad-yat karoti tat sarvaṃ same mayi nivedayet // 22 //
 yoṣito 'tha durācārāḥ pāpās traivarnikās tathā /
 madāśrayā vimucyante kiṃ madbhaktā dvijātayaḥ // 23 //
 na vinaśyati madbhakto jñātva mām madvibhūtaḥ /
 prabhavaṃ me vibhūtiś ca na devā ṛṣayo viduḥ // 24 //

nānāvibhūtibhir ahaṃ vyāpya viśvaṃ pratiṣṭhitaḥ /
 yad-yac chreṣṭhatamaṃ loke sā vibhūtir nibodha me // 25 //
 iti vibhūtiyogo nāma saptamo 'dhyāyaḥ / /

athāṣṭamo 'dhyāyaḥ /

vareṇya uvāca —

bhagavan nārado mahyaṃ tava nānāvibhūtayaḥ /
 uktavāṃs tā ahaṃ veda na sarvāḥ so 'pi veti tāḥ // 1 //
 tvam eva tattvataḥ sarvā vetsyi tā dviradānana /
 nijaṃ rūpaṃ idānīṃ me vyāpakaṃ cāru darśaya // 2 //

gaṇānana uvāca —

ekasmin mayi paśya tvaṃ viśvaṃ etac carācaram /
 nānāścaryāṇi divyāni purā dṛṣṭāni kenacit // 3 //
 jñānacakṣur ahaṃ te 'dya sṛjāmi svaprabhāvataḥ /
 carmacakṣuḥ kathaṃ paśyen mām vibhum ajam avyayam // 4 //

vyāsa uvāca —

tato rājā vareṇyaḥ sa divyacakṣur avaiḥṣata /
 īśituḥ paramaṃ rūpaṃ gaṇāsyasya mahādbhutam // 5 //
 asaṃkhyavaktralalitam asaṃkhyāṅghrikaraṃ mahat /
 anuliptaṃ sugandhena divyabhūṣāmbarasrajam // 6 //
 asaṃkhyanayanaṃ koṭisūryaraśmi dhṛtāyudham /
 tadvarṣmaṇi trayo lokā dṛṣṭās tena pṛthagvidhāḥ // 7 //
 dṛṣṭaiśvaram paraṃ rūpaṃ praṇamya sa nṛpo 'bravīt /

vareṇya uvāca —

vīkṣe 'haṃ tava dehe 'smin devān ṛṣigaṇān pitṛn // 8 //
 pātālānāṃ samudrānāṃ dvīpānāṃ caiva bhūbhṛtām /
 maharṣīnāṃ saptakaṃ ca nānārthaiḥ saṃkulaṃ vibho // 9 //
 bhuvāntarikṣaṃ svargāṃś ca manuṣyoragarākṣasān /

brahmaviṣṇumaheśendrān devān jantūn anekadhā // 10 //
 anādy anantaṃ lokādim anantabhujaśīrṣakam /
 pradīptānalasaṃkāśam aprameyaṃ purātanam // 11 //
 kirīṭakuṇḍaladharaṃ durnirīkṣyaṃ mudāvaham /
 etādṛśaṃ nirīkṣe tvāṃ viśālavakṣasaṃ prabhum // 12 //
 suravidyādharair yakṣaiḥ kinnarair munimānuṣaiḥ /
 nṛtyadbhir apsarobhiś ca gandharvair gānatatparaiḥ // 13 //
 vasurudrādityagaṇaiḥ siddhaiḥ sādhyair mudāyutaiḥ /
 sevyamānaṃ mahābhaktyā vīkṣyamāṇam suvismitaiḥ // 14 //
 vettāram akṣaraṃ vedyam dharmagoptāram īśvaram /
 pātālāni diśaḥ svargān bhuvam vyāpyākhilaṃ sthitam // 15 //
 bhītā lokās tathā cāham evaṃ tvāṃ vīkṣya rūpiṇam /
 nānādaṃṣṭrākarālaṃ ca nānāvidyāviśāradam // 16 //
 pralayānaladīptasyaṃ jaṭilaṃ ca nabhasprśam /
 dṛṣṭvā gaṇeśa te rūpam ahaṃ bhrānta ivābhavam // 17 //
 devā manuṣyā nāgādyāḥ khalās tvadudareśayāḥ /
 nānāyonibhujaś cānte tvayy eva praviśanti ca // 18 //
 abdher utpadyamānās te yathā jīmūtabindavaḥ // 19 //
 tvam indro 'gnir yamaś caiva nirṛtir varuṇo marut /
 guhyakeśas tathesānaḥ somaḥ sūryo 'khilaṃ jagat // 20 //
 namāmi tvāṃ ataḥ svāmin prasādaṃ kuru me 'dhunā /
 darśayasva nijaṃ rūpaṃ saumyaṃ yat pūrvam īkṣitam // 21 //
 ko veda līlās te bhūman kriyamāṇā nijecchayā /
 anugrahān mayā dṛṣṭam aiśvaram rūpam īdṛśam /
 jñānacakṣur yato dattaṃ prasannena tvayā mama // 22 //

gaṇānana uvāca —

nedaṃ rūpaṃ mahābāho mama paśyanti yoginaḥ /
 sanakādyā nārādādyāḥ paśyanti madanugrahāt // 23 //
 caturvedārthatattvajñās catuḥśāstraviśār, aḥ /
 yajñadānataponiṣṭhā na me rūpaṃ vidanti te // 24 //

śakyo 'haṃ vīkṣitum jñātum praveṣṭum bhaktibhāvataḥ /
 tyaja bhītiṃ ca moḥaṃ ca paśya mām saumyarūpiṇam // 25 //
 madbhakto matparaḥ sarvasaṅgahīno madarthakṛt /
 niṣkrodhaḥ sarvabhūteṣu samo mām eti bhūbhujā // 26 //
 iti viśvarūpavīkṣaṇayogo namāṣtamo 'dhyāyaḥ / /

atha navamo 'dhyāyaḥ /

vareṇya uvāca —

ananyabhāvas tvām samyañ mūrtimantam upāsate /
 yo 'kṣaraṃ paraṃ avyaktaṃ tayoḥ kas te mato 'dhikaḥ // 1 //
 asi tvam sarvavit sākṣī bhūtabhāvāna īśvaraḥ /
 atas tvām pariṛcchāmi vada me kṛpāyā vibho // 2 //

gaṇānana uvāca —

yo mām mūrtidharaṃ bhaktyā madbhaktaḥ parisevate /
 sa me mānyo 'nanyabhaktir niyuja hṛdayaṃ mayi // 3 //
 khagaṇaṃ svavaśaṃ kṛtvākhilabhūtahitārthakṛt /
 madhye 'yam akṣarāvyaktaṃ sarvagaṃ kūṭagaṃ sthiram // 4 //
 so 'pi mām ety anirdeśyaṃ matparo ya upāsate /
 saṃsārasāgarād asmād uddharāmi tam apy aham // 5 //
 avyaktopāśanād duḥkham adhikaṃ tena labhyate /
 vyaktasyopāśanāt sādhyam tad evāvyaktabhaktitaḥ // 6 //
 bhaktiś caivādaraś cātra kāraṇaṃ paramaṃ matam /
 sarveṣāṃ viduṣāṃ śreṣṭho hy akimṇijjño 'pi bhaktimān // 7 //
 bhajan bhaktyā vihīno yaḥ sa cāṇḍālo 'bhidhiyate /
 cāṇḍālo 'pi bhajan bhaktyā brāhmaṇebhyo 'dhiko mama // 8 //
 śukādyāḥ sanakādyāś ca purā muktā hi bhaktitaḥ /
 bhaktyaiva mām anuprāptā nārādādyāś cirāyuṣaḥ // 9 //
 ato bhaktyā mayi mano nidhehi buddhim eva ca /
 bhaktyā yajasva mām rājaṃs tato mām eva yāsyasi // 10 //

asamartho 'rpitum svāntam dhruvam mayi narādhipa /
 abhyāseṇa ca yogena tato gantum yatasva mām // 11 //
 tatrāpi tvam aśaktaś cet kuru karmasamarpaṇam /
 mamānugrahataś caiva parām nirvṛtim eṣyasi // 12 //
 athaitad apy anuṣṭhātum na śakto 'si tadā kuru /
 prayatnataḥ phalatyāgam trividhānām hi karmaṇām // 13 //
 śreyasī buddhir āvṛttes tato dhyānam varam matam /
 tato 'khilaparityāgas tahaḥ śāntir garīyasī // 14 //
 nirahaṃmamata buddhir adveṣaḥ karuṇā samaḥ /
 labhālabhe sukhe duḥkhe mānāmāne sa me priyaḥ // 15 //
 ripau mitre ca garhāyām stutau śoke samaḥ samut /
 maunī niścaladhībhaktir asaṅgaḥ sa ca me priyaḥ // 16 //
 yaṃ vikṣya na bhayaṃ yāti janas tasmān na ca svayam /
 udvegabhīkopabuddhirahito yaḥ sa me priyaḥ // 17 //
 saṃśīlayati yaś cainam upadeśam mayā kṛtam /
 sa vandyāḥ sarvalokeṣu muktātmā me priyaḥ sadā // 18 //
 aniṣṭāptau ca na dveṣṭi iṣṭaprapṭau na tuṣyati /
 kṣetratajjñau ca yo vetti sa me priyatamo bhavet // 19 //

vareṇya uvāca —

kiṃ kṣetram kaś ca tad vetti kiṃ tajjñānam gajānana /
 etad ācakṣva mahyaṃ tvam prcchate karuṇāmbudhe // 20 //

gaṇeśa uvāca —

pañca bhūtāni tanmātrāḥ pañca karmendriyāṇi ca /
 ahaṃkāro mano buddhiḥ pañca jñānendriyāṇi ca // 21 //
 icchāvyaktaṃ dhṛtidveṣau sukhaduḥkhe tathaiva ca /
 cetanāsaḥitaś cāyaṃ samūhaḥ kṣetram ucyate // 22 //
 tajjñam tvam viddhi mām bhūpa sarvāntaryāmiṇam vibhum /
 ayaṃ samūho 'haṃ cāpi yajjñāne viṣayau nrpa // 23 //
 ārjavaṃ guruśūśrūṣā viraktiś cendriyārthataḥ /

śaucam kṣāntir adambhaś ca janmādidōṣavīkṣaṇam // 24 //
 samadrṣṭir dṛḍhā bhaktir ekāntitvaṃ śamo damaḥ /
 etair yac ca yutaṃ jñānaṃ taj jñānaṃ viddhi bāhuja // 25 //
 tajjñānaviṣayaṃ rājan bravīmi te śṛṇuṣva me /
 yaj jñātvaiti ca nirvāṇaṃ muktā śaṃsṛtisāgaram // 26 //
 yad anādīndriyair hīnaṃ guṇabhug guṇavarjitam /
 avyaktaṃ sadasadbhinnaṃ indriyārthāvabhāsakam // 27 //
 viśvabhṛc cākhilavyāpi ekaṃ nāneva bhāsate /
 bāhyābhyanrataḥ pūrṇam asaṅgaṃ tamaśaḥ param // 28 //
 durjñeyaṃ cātisūkṣmatvād dīptānām api bhāsakam /
 jñeyam etādṛśaṃ viddhi jñānagamyam purātanam // 29 //
 etad eva paraṃ brahma jñeyam ātmā paro 'vyayaḥ /
 guṇān prakṛtijān bhuṅkte puruṣaḥ prakṛteḥ paraḥ // 30 //
 guṇais tribhir iyaṃ dehe badhnāti puruṣaṃ dṛḍham /
 yadā prakāśaḥ śāntiś ca vṛddhe sattvaṃ tadādhikam // 31 //
 lobho 'samaḥ spṛhārambhaḥ karmaṇām rajaso guṇaḥ /
 moho 'pravṛttiś cājñānaṃ pramādas tamaso guṇaḥ // 32 //
 sattvādhikaḥ sukhaṃ jñānaṃ karmasaṅgaṃ rajo 'dhikaḥ /
 tamo 'dhikaś ca labhate nidrālasyaṃ sukhatarat // 33 //
 eṣu triṣu pravṛddheṣu muktisamṣṛtidurgatīḥ /
 prayānti mānavā rājams tasmāt sattvayukto bhava // 34 //
 tataś ca sarvabhāvena bhaja tvaṃ mām nareśvara /
 bhaktyā cāvyabhicāriṇyā sarvatraiva ca samsthitam // 35 //
 agnau sūrye tathā some yac ca tārāsu samsthitam /
 viduṣi brāhmaṇe tejo viddhi tan māmakaṃ nṛpa // 36 //
 aham evākhilaṃ viśvaṃ sṛjāmi viśṛjāmi ca /
 oṣadhīs tejasā sarvā viśvaṃ cāpyāyayāmy aham // 37 //
 sarvendriyāṇy adhiṣṭhāya jāṭharaṃ ca dhanamjayam /
 bhunajmi cākhilān bhogān puṇyapāpavivarjitaḥ // 38 //
 ahaṃ viṣṇuś ca rudraś ca brahmā gaurī gaṇeśvaraḥ /
 indrādya lokapālāś ca mamaivāṃśasamudbhavāḥ // 39 //

yena-yena hi rūpeṇa jano mām paryupāsate /
 tathā-tathā darśayāmi tasmai rūpaṃ subhaktitaḥ // 40 //
 iti kṣetraṃ tathā jñātā jñānaṃ jñeyaṃ mayeritam /
 akhilaṃ bhūpate samyag upapannāya prcchate // 41 //
 iti kṣetrakṣetrājñavivekayogo nāma navamo 'dhyāyaḥ //

atha daśamo 'dhyāyaḥ /

gaṇānana uvāca —

daivyāsūrī rākṣasī ca prakṛtis trividhā nṛṇām /
 tāsāṃ phalāni cihnāni saṃkṣepāt te 'dhunā bruve // 1 //
 ādyā saṃsādhayen muktiṃ dve pare bandhanaṃ nṛpa /
 cihnaṃ bravīmi cādyāyās tan me nigadataḥ śṛṇu // 2 //
 tejo 'bhayaṃ ahimsā ca kṣamā śaucam amānitā /
 apaiśunyaṃ dayākrodho 'cāpalyaṃ dhṛtir ārjavam /
 ity ādi cihnam ādyāyā āsuryāḥ śṛṇu sāmpratam // 3 //
 ativādo 'bhimānaś ca darpo 'jñānaṃ sakopatā /
 evam ādyāni cihnāni āsuryāḥ prakṛter nṛpa // 4 //
 niṣṭhuratvaṃ mado moho 'haṃkāro garva eva ca /
 dveṣo hiṃsādayā krodha auddhatyaṃ durvinītātā // 5 //
 abhicārikakartṛtvaṃ krūrakarmaratis tathā /
 aviśvāsaḥ satāṃ vākye 'śucitvaṃ karmahīnatā // 6 //
 nindakatvaṃ ca vedānāṃ bhaktānām asuradviṣāṃ /
 muniśrotriyaviprāṇāṃ tathā smṛtipurāṇayoḥ // 7 //
 pākhaṇḍavākye viśvāsaḥ saṃgatir malinātmanām /
 sadambhakarmakartṛtvaṃ spṛhā ca paravastuṣu // 8 //
 anekakāmanāvattvaṃ sarvadānṛtabhāṣaṇam /
 paroṭkarṣāsahiṣṇutvaṃ parakṛtyaparāhatiḥ /
 ity ādyā bahavaś cānye rākṣasyāḥ prakṛter guṇāḥ // 9 //
 pṛthivyāṃ svargaloke ca parivṛtya vasanti te /
 madbhaktirahitā lokā rākṣasīm prakṛtiṃ śritāḥ // 10 //
 tāmasīm ye śritā rājan yānti te rauravaṃ dhruvam /

anirvācyam ca te duḥkhaṃ bhuñjante tatra samsthitāḥ // 11 //
 daivān niḥsṛtya narakān jāyante bhuvi kubjakāḥ /
 jātyandhāḥ paṅgavo dīnā hīnajātiṣu te nrpa // 12 //
 punaḥ pāpasamācārā mayy abhaktāḥ patanti te /
 utpatanti hi madbhaktā yāṃ kāmcid yonim āśritāḥ /
 labhante svargatiṃ yajñair anyair dharmais ca bhūmipa // 13 //
 sulabhās tāḥ sakāmānāṃ mayi bhaktiḥ sudurlabhā // 14 //
 vimūḍhā mohajālena baddhāḥ svena ca karmanā /
 ahaṃ hantā ahaṃ kartā ahaṃ bhokteti vādinaḥ // 15 //
 ahaṃ eveśvaraḥ śāstā ahaṃ vettā ahaṃ sukhī /
 etādṛśī matir nṛṇām adhaḥ pātayatīha tāt // 16 //
 tasmād etat samutsṛjya daivīm prakṛtim āśraya /
 bhaktiṃ kuru madiyāṃ tvam anīṣaṃ dṛḍhacetasā // 17 //
 sāpi bhaktis tridhā rājan sāttvikī rājasītārā /
 yad devān bhajate bhaktyā sāttvikī sā matā śubhā // 18 //
 rājasī sā tu vijñeyā bhaktir janmamṛtipradā /
 yad yakṣāṃś caiva rakṣāṃsi bhajate sarvabhāvataḥ // 19 //
 vedenāvihitaṃ krūraṃ sāhaṃkāraṃ sadaṃbhakam /
 bhajante pretabhūtādīn karma kurvanti kāmikam // 20 //
 śoṣayanto nijaṃ deham antaḥsthaṃ māṃ dṛḍhāgrahāḥ /
 tāmasy etādṛśī bhaktir nṛṇām sa nirayapradā // 21 //
 kāmo lobhas tathā krodho dambhaś catvāra ity amī /
 mahādvārāṇy avicīnāṃ tasmād etāṃs tu varjayet // 22 //
 ity upadeśayogo nāma daśamo 'dhyāyaḥ //

athaikādaśo 'dhyāyaḥ /

gaṇānana uvāca —

tapo 'pi trividhaṃ rājan kāyikādiprabhedaṭaḥ /
 ṛjutarjavaśaucāś ca brahmacaryam ahiṃsanam // 1 //
 guruvijñānavijātīnāṃ pūjanaṃ cāsuradviṣāṃ /
 svadharmapālanaṃ nityaṃ kāyikaṃ tapa īdṛśam // 2 //

marmāsprk ca priyaṃ vākyam anudvegi hitaṃ ṛtam /
 adhītir vedaśāstrāṇaṃ vācikaṃ tapa īdrśam // 3 //
 antaḥprasādaḥ śāntatvaṃ maunam indriyanigrahaḥ /
 nirmalāśayatā nityaṃ mānaśaṃ tapa īdrśam // 4 //
 akāmataḥ śraddhayā ca yat tapaḥ sāttvikam tu tat /
 ṛddhyai satkārapūjābhyāṃ sadambhaṃ rājaśaṃ tapaḥ // 5 //
 tad asthiraṃ janmamṛtī prayacchati na saṃśayaḥ /
 parātmapīḍakaṃ yac ca tapas tāmasaṃ ucyate // 6 //
 vidhivākyapramāṇārthaṃ satpātre daśakālataḥ /
 śraddhayā dīyamānaṃ yad dānaṃ tat sāttvikam matam // 7 //
 upakāraṃ phalaṃ vāpi kāṅkṣadbhir dīyate naraiḥ /
 kleśato dīyamānaṃ vābhaktyā rājaśaṃ ucyate // 8 //
 akāladeśato 'pātre 'vajñayā dīyate tu yat /
 asatkārāc ca yad dattaṃ tad dānaṃ tāmasaṃ smṛtam // 9 //
 jñānaṃ ca trividhaṃ rājañ śṛṇuṣva sthiracetasā /
 tridhā karma ca kartāraṃ bravīmi te prasaṅgataḥ // 10 //
 nānāvidheṣu bhūteṣu mām ekaṃ vīkṣate tu yaḥ /
 nāśavatsu ca nityaṃ mām taj jñānaṃ sāttvikam nṛpa // 11 //
 teṣu veti pṛthagbhūtaṃ vividhaṃ bhāvaṃ āśritaḥ /
 mām avyayaṃ ca taj jñānaṃ rājaśaṃ parikīrtitam // 12 //
 hetuhīnam asatyam ca dehātmaviśayaṃ ca yat /
 asadarthālpaviśayaṃ tāmasaṃ jñānaṃ ucyate // 13 //
 bhedatas trividhaṃ karma viddhi rājan mayeritam /
 kāmanādveśadambhair yad rahitaṃ nityakarma yat /
 kṛtaṃ vinā phalecchāṃ yat karma sāttvikam ucyate // 14 //
 yad bahukleśataḥ karma kṛtaṃ yac ca phalecchayā /
 kriyamāṇaṃ nṛbhir dambhāt karma rājaśaṃ ucyate // 15 //
 anapekṣya svaśaktiṃ yad arthakṣayakaraṃ ca yat /
 ajñānāt kriyamāṇaṃ yat karma tāmasaṃ īritam // 16 //
 kartāraṃ trividhaṃ viddhi kathyamānaṃ mayā nṛpa // 17 //
 dhairyotsāhī samo siddhau siddhau cāvīkriyas tu yaḥ /

ahaṃkāravimukto yaḥ sa kartā sāttviko nṛpa // 18 //
 kurvan haṛṣaṃ ca śokaṃ ca hiraṃ phalaśpṛhāṃ ca yaḥ /
 aśucir lubdhako yas tu rājaso 'sau nigadyate // 19 //
 pramādājñānasahitaḥ parocchedaparaḥ śaṭhaḥ /
 alasas tarkavān yas tu kartāsau tāmaso mataḥ // 20 //
 sukhaṃ ca trividhaṃ rājan duḥkhaṃ ca kramataḥ śṛṇu /
 sāttvikaṃ rājasam caiva tāmasaṃ ca mayocyate // 21 //
 viśavad bhāsate pūrvam duḥkhasyāntakaram ca yat /
 iṣyamāṇam* tathā vṛtyā yad ante 'mṛtavad bhavet // 22 //

*N.

prasādāt svasya buddher yat sāttvikaṃ sukham īdṛśam // 23 //
 viśayāṇāṃ tu yo bhogo bhāsate 'mṛtavat purā /
 hālāhalaṃ ivānte yad rājasam sukham īdṛśam // 24 //
 tandrīpramādasambhūtam ālasyaprabhavam ca yat /
 sarvadā mohakaṃ svasya sukham tāmasaṃ īdṛśam // 25 //
 na tad asti yad etair yan muktaṃ syāt trividhair guṇaiḥ // 26 //
 rājan brahmāpi trividham oṃ tat sad iti bhedataḥ /
 trilokeṣu tridhā bhūtam akhilaṃ bhūpa vartate // 27 //
 brahmakṣatriyaviṣṭūdrāḥ svabhāvād bhinnakarmaṇaḥ /
 tāni teṣāṃ tu karmāṇi saṃkṣepāt te 'dhunā vade // 28 //
 antarbhāhyendriyāṇāṃ ca vaśyatvam ṛjutā kṣamā /
 nānātapāṃsi saucaṃ ca dvividhaṃ jñānam ātmanaḥ // 29 //
 vedaśāstrapurāṇāṃ smṛtīnāṃ jñānam eva ca /
 anuṣṭhānaṃ tadarthānāṃ karma brāhmam udāhṛtam // 30 //
 dārḍhyaṃ śauryaṃ ca dākṣyaṃ ca yuddhe pṛṣṭhāpradarśanam /
 śaraṇyapālanaṃ dānaṃ dhṛtiś tejaḥ svabhāvajam // 31 //
 prabhutā mana'aunnatyam sunītir lokapālanaṃ /
 pañcakarmādhikāritvam kṣātram karma samīritam // 32 //
 nānāvastukrayo bhūmeḥ karṣaṇam rakṣaṇam gavām /
 tridhā karmādhikāritvam vaiśyānāṃ karma īdṛśam /
 dānaṃ dvijānāṃ śuśruṣā sarvadā śivasevanam /

etādṛṣaṃ naravyāghra karma śaudram udīritam // 33 //
 svasvakarmaratā ete mayy arpyākḥilakāriṇaḥ /
 matprasādāt sthiraṃ sthānaṃ yānti te paramaṃ nṛpa // 34 //
 iti te kathito rājan prasādād yoga uttamaḥ /
 sāṅgopāṅgaḥ savistāro 'nādisiddho mayā priya // 35 //
 itthaṃ yogaṃ mayākhyātaṃ nākhyātaṃ kasya cin nṛpa /
 gopāyainaṃ tataḥ siddhiṃ parāṃ yāsyasy anuttamām // 36 //

vyāsa uvāca —

iti tasya vacaḥ śrutvā prasannasya mahātmanaḥ /
 gaṇeśasya vareṇyaḥ sa cakāra ca yathoditam // 37 //
 tyaktvā rājyaṃ kuṭumbaṃ ca kāntāraṃ prayayau rayāt /
 upadiṣṭaṃ yathā yogaṃ āsthāya muktim āpnuyāt // 38 //
 imaṃ gopyatamaṃ yogaṃ śṛṇoti śraddhayā tu yaḥ /
 so 'pi kaivalyam āpnoti yathā yogī tathaiva saḥ // 39 //
 ya imaṃ śrāvayed yogaṃ kṛtvāsyārthaṃ subuddhimān /
 yathā yogī tathā so 'pi paraṃ nirvāṇaṃ ṛcchati // 40 //
 yo gītāṃ samyag abhyasya jñātvā cārthaṃ guror mukhāt /
 kṛtvā pūjāṃ gaṇeśasya pratyahaṃ paṭhate tu yaḥ // 41 //
 ekakālaṃ dvikālaṃ vā trikālaṃ vāpi yaḥ paṭhet /
 brahmībhūtasya tasyāpi darśanān mucyate naraḥ // 42 //
 na yajñair na vratair dānair nāgnihotrair mahādhanaiḥ /
 na vedaiḥ samyagabhyastaiḥ samyajjñātaiḥ sahāṅgakaiḥ // 43 //
 purāṇaśravaṇair naiva na śāstraiḥ sādhu cintitaiḥ /
 prāpyate brahma paramam anayā prāpyate naraiḥ // 44 //
 brahmagṇo madyapaḥ steno gurutalpagamo 'pi yaḥ /
 caturṇāṃ yas tu saṃsargī mahāpātakakāriṇām // 45 //
 strīhiṃsāgovadhādīnāṃ kartāro ye ca pāpinaḥ /
 te sarve pratimucyante gītāṃ etāṃ paṭhanti cet // 46 //
 yaḥ paṭhet prayato nityaṃ sa gaṇeśo na saṃśayaḥ /
 caturthyāṃ yaḥ paṭhed bhaktyā so 'pi mokṣāya kalpate // 47 //

tataḥ kṣetraṃ samāsādyā snātvābhyarcya gajānanam /
 sakṛd gītāṃ paṭhan bhaktyā brahmabhūyāya jāyate // 48 //
 bhādre māsi site pakṣe caturthyāṃ bhaktimān naraḥ /
 kṛtvā mahimayīṃ mūrtiṃ gaṇeśasya caturbhujām // 49 //
 savāhanāṃ sāyudhāṃ ca samabhyarcya yathāvidhi /
 yaḥ paṭhet saptakṛtvas tu gītām etāṃ prayatnataḥ // 50 //
 dadāti tasya tuṣṭo 'sau gaṇeśo bhogam uttamam /
 putrān pautrān dhanam dhānyam paśuratnādisaṃpadaḥ // 51 //
 vidyārthino bhaved vidyā sukhārthī sukham āpnuyāt /
 kāmān anyāñl labhet kāmī muktim ante prayānti te // 52 //
 iti guṇatrayavikṛtiyogo nāmaikādaśo 'dhyāyaḥ //

(samāpteyaṃ gaṇeśagītā //)